

Κεφάλαιο και κράτος:
Από τα Grundrisse στο
Κεφάλαιο και πίσω πάλι

Γιώργος Οικονομάκης geconom@central.ntua.gr

Μάνια Μαρκάκη maniam@central.ntua.gr

Συνεργασία: Φίλιππος Μπούρας

Κομβικό-συστατικό στοιχείο των θεωρητικών θέσεων της «Κριτικής της Πολιτικής Οικονομίας» για το κράτος και τις κοινωνικές τάξεις:

Οι δομές της κοινωνίας δεν μπορούν να εξηγηθούν από τη δράση των ατόμων
Αντιθέτως: η ερμηνεία των δράσεων (των κανονικών - συνηθισμένων μέσων δράσεων) απορρέει από τη λογική των δομών.

«...η σχέση κεφαλαίου και μισθωτής εργασίας καθορίζει όλο το χαρακτήρα του τρόπου παραγωγής» (Το Κεφάλαιο)

Η απουσία εξω-οικονομικού καταναγκασμού αποτελεί ακριβώς το ειδοποιό χαρακτηριστικό της μήτρας του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής, χαρακτηριστικό που με τη σειρά του αντανακλάται και καθορίζει (σε τελευταία ανάλυση) όλο το νομικοπολιτικό εποικοδόμημα (και το κράτος).

Το νομικοπολιτικό εποικοδόμημα (και το κράτος) είναι το παράγωγο αποτέλεσμα, η έκφραση των κοινωνικών (οικονομικών-παραγωγικών) σχέσεων, της «οικονομικής βάσης»

«ο βουβός εξαναγκασμός των οικονομικών σχέσεων επισφραγίζει την κυριαρχία του κεφαλαιοκράτη πάνω στον εργάτη» (Το Κεφάλαιο)

Πριν την *Κριτική της Πολιτικής Οικονομίας*

Το κράτος, ως παράγωγο των αστικών κοινωνικών-οικονομικών-παραγωγικών σχέσεων, γίνεται αντιληπτό ως όργανο της αστικής τάξης (Εργαλειακή αντίληψη του κράτους)

«Η νεότερη κρατική εξουσία δεν είναι παρά μια Επιτροπή που διαχειρίζεται τα κοινά συμφέροντα της αστικής τάξης»
(Κομμουνιστικό Μανιφέστο)

Ωστόσο: Ήδη στο «Μανιφέστο» τίθενται καθαρά, αν και σε πρώτη μορφή, συστατικά στοιχεία της θεωρίας του ΚΤΠ και των βασικών τάξεων της καπιταλιστικής κοινωνίας.

«Το κεφάλαιο... δεν είναι μια δύναμη προσωπική, μα μια κοινωνική δύναμη» (Κομμουνιστικό Μανιφέστο)

Στα *Grundrisse* ωστόσο, στη διαδικασία συγκρότησης των εννοιών με βάση τις οποίες θεμελίωσε ο Μαρξ τη θεωρητική του ρήξη με τη Ρικαρδιανή θεωρία της αξίας, ο Μαρξ πραγματοποιεί αποφασιστικό προχώρημα στην κατανόηση της δομικής ιδιαιτερότητας των καπιταλιστικών κοινωνιών.

Βασικό στοιχείο της μαρξικής προβληματικής η φαινομενική ελευθερία του ατόμου, η έννοια της εμπράγματης (απρόσωπης) εξάρτησής του, όπου πράγμα = χρήμα = κεφάλαιο.

«Η προσωπική ανεξαρτησία που βασίζεται σε εμπράγματα εξάρτηση είναι η δεύτερη μεγάλη μορφή, όπου διαμορφώνεται για πρώτη φορά ένα σύστημα γενικού κοινωνικού μεταβολισμού, ένα σύστημα καθολικών σχέσεων, ολόπλευρων αναγκών και καθολικών ικανοτήτων»

«Το χρήμα είναι 'απρόσωπη' ιδιοκτησία. Μ' αυτό μπορώ να κουβαλώ στην τσέπη τη γενική κοινωνική εξουσία και τον γενικό κοινωνικό δεσμό, την κοινωνική ουσία»

Εμπράγματα εξάρτηση:

Πραγμοποίηση των κοινωνικών σχέσεων: οι σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων εμφανίζονται ως σχέσεις πραγμάτων.

«Πρόκειται μόνο για την καθορισμένη κοινωνική σχέση των ίδιων των ανθρώπων που παίρνει τη φαντασμαγορική μορφή μιας σχέσης ανάμεσα σε πράγματα. ... Αυτό το ονομάζω φετιχισμό» (Κεφάλαιο)

Η επίφαση που παραπλανά τους οπαδούς της δημοκρατίας

«Στη χρηματική σχέση, στο αναπτυγμένο ανταλλακτικό σύστημα (κι αυτή η επίφαση παραπλανά τους οπαδούς της δημοκρατίας) οι δεσμοί προσωπικής εξάρτησης... πραγματικά συντρίβονται, ξεσκίζονται (...) και τα άτομα *φαίνονται* ανεξάρτητα (αυτή η ανεξαρτησία... δεν είναι άλλωστε παρά απλή αυταπάτη»

Ποια είναι ωστόσο η βάση αυτής της εμφανιζόμενης ατομικής ελευθερίας εντός του καπιταλισμού;

Το ιδιοτελές συμφέρον.

«Το γενικό συμφέρον είναι ακριβώς η γενικότητα των ιδιοτελών συμφερόντων. Αν λοιπόν η οικονομική μορφή, η ανταλλαγή, τοποθετεί ολόπλευρα την ισότητα των υποκειμένων, τότε το περιεχόμενο, το υλικό – ατομικό όπως και εμπράγματο – που ωθεί προς την ανταλλαγή τοποθετεί την *ελευθερία*»

«Σαν καθαρές ιδέες, η ισότητα και ελευθερία δεν είναι παρά εξιδανικευμένες εκφράσεις της ανταλλαγής· αναπτυγμένες σε νομικές, πολιτικές, κοινωνικές σχέσεις, δεν είναι παρά η ίδια αυτή βάση υψωμένη σε ανώτερη δύναμη»

Γενικό συμφέρον

«Το υποκείμενο μπορεί, αν θέλει, να έχει και την λυτρωτική συνείδηση πως η ικανοποίηση του αδίστακτου ατομικού του συμφέροντος αποτελεί ακριβώς την πραγματοποίηση του ατομικού συμφέροντος που έχει αρθεί: του γενικού συμφέροντος »

«Έτσι λοιπόν πραγματοποιείται η πλήρης ελευθερία του υποκειμένου. Εθελοντική συναλλαγή· καμιά βία· μετατροπή σε μέσο για τον άλλο μόνο σαν μέσο για τον εαυτό του, δηλαδή αυτοσκοπό· τέλος, η συνείδηση ότι το γενικό ή συλλογικό συμφέρον είναι ακριβώς το ολόπλευρο εγωιστικό συμφέρον και μόνο »

Η φαινομενική ελευθερία του ατόμου, η έννοια της εμπράγματης (απρόσωπης) εξάρτησής του, η δυναμική του ιδιοτελούς συμφέροντος ως της βάσης της ατομικής ελευθερίας προϋποθέτουν τη **διπλή ελευθερία του άμεσου παραγωγού**. Αυτή η διπλή ελευθερία αποτελεί τον όρο συγκρότησης του κεφαλαίου

«Ο αρχικός σχηματισμός του κεφαλαίου δεν γίνεται με το κεφάλαιο να δημιουργεί τους αντικειμενικούς όρους της εργασίας. Αντίθετα, γίνεται απλά με το ότι η αξία που υπάρχει σαν *χρηματική περιουσία*, αποκτά, με την ιστορική διαδικασία της διάλυσης του παλιού τρόπου παραγωγής, την ικανότητα από τη μια να αγοράζει τους αντικειμενικούς όρους της εργασίας, από την άλλη να δίνει χρήμα και να παίρνει σαν αντάλλαγμα από τους ελεύθερους πια εργάτες την ίδια τη *ζωντανή* εργασία. Όλα αυτά τα συνθετικά στοιχεία είναι διαθέσιμα· ο αποχωρισμός τους είναι ο ίδιος μια ιστορική διαδικασία, μια διαδικασία διάλυσης· κι αυτή είναι η διαδικασία που δίνει στο χρήμα την ικανότητα να μετατρέπεται σε *κεφάλαιο* »

Η ενσωματωμένη βία:

«Στην πρώτη μορφή [της υπεραξίας / στην απόλυτη υπεραξία] αντιστοιχεί η βίαιη μετατροπή του μεγαλύτερου μέρους του πληθυσμού σε μισθωτούς εργάτες και η πειθαρχία που μετατρέπει την ύπαρξή τους σε ύπαρξη απλών εργατών. ... Μόνο σε μια ορισμένη βαθμίδα στην εξέλιξη του κεφαλαίου η ανταλλαγή κεφαλαίου και εργασίας γίνεται στην πραγματικότητα ελεύθερη ως προς τη μορφή. »

Η ελεύθερη ανταλλαγή κεφαλαίου και εργασίας (οικονομικός καταναγκασμός) αναπτύσσεται μόνο στη βάση της ιστορικά ενσωματωμένης στον τρόπο παραγωγής ιδρυτικής βίας της πρωταρχικής συσσώρευσης

Το αστικό κράτος

Συμπυκνώνει τη φετιχιστική πραγματοποίηση των σχέσεων μεταξύ ανθρώπων ως σχέσεις μεταξύ πραγμάτων.

Δηλαδή εκφράζει την (εδραιωμένη σε εμπράγματα / απρόσωπες / χρηματικές σχέσεις εξάρτησης) ατομική ανεξαρτησία, την ατομική ελευθερία και ισότητα των υποκειμένων στην ιδιοκτησία-ανταλλαγή, όπου η ιδιοκτησία ανταλλακτικών αξιών (= χρήματος) καθορίζει την ατομική εξουσία – έχοντας ως περιεχόμενό της το ιδιοτελές συμφέρον (κέρδος).

Ιδιοτελές συμφέρον βασιζόμενο και καθοριζόμενο στην ενσωματωμένη στη μήτρα του ΚΤΠ ιδρυτική βία της απώλειας της κατοχής από τους άμεσους παραγωγούς – ιδρυτική βία που ταυτοχρόνως δημιουργεί το ελεύθερο από καταναγκασμούς άτομο.

Και από την άποψη αυτής της απώλειας της κατοχής, η ατομική ισότητα και ελευθερία είναι μια απατηλή επίφαση.

Ως τέτοια συμπύκνωση-έκφραση το αστικό κράτος αντιστοιχεί στη συνείδηση ότι το ατομικό συμφέρον εκφράζεται διαμέσου του γενικού συμφέροντος => κράτος ως «αυτονομημένη δύναμη της κοινωνίας» (Grundrisse).

- Κράτος ως αυτονομημένη κοινωνική δύναμη:
σχετική αυτονομία του κράτους
- Το ατομικό συμφέρον εκφράζεται διαμέσου του γενικού: Ενότητα των κυρίαρχων τάξεων στο κράτος
- Απατηλή επίφαση ισότητας και ελευθερίας:
Το κράτος μέσω μιας σύνθετης ιδεολογικής διαδικασίας εμφανίζεται ως ο εκπρόσωπος των κυριαρχούμενων τάξεων

Πουλαντζάς και «η κοινωνιολογία της εξουσίας»: Η έννοια του «αποτελέσματος απομόνωσης»

Το «αποτέλεσμα απομόνωσης» «[σ]υνίσταται στο ότι οι *νομικές και ιδεολογικές δομές*, που καθορίζονται σε τελευταία ανάλυση από τη δομή της διαδικασίας εργασίας έχουν σαν *αποτέλεσμα* στην ταξική οικονομική πάλη, να συσκοτίζονται κατά ένα ιδιαίτερο τρόπο στους δρώντες παράγοντες οι σχέσεις τους σαν ταξικές σχέσεις. Τις οικονομικές κοινωνικές σχέσεις πραγματικά τις ζουν τα υποστηρίγματα με τον τρόπο ενός διαμερισμού και μιας ειδικής ατομικοποίησης [...] το αποτέλεσμα απομόνωσης [...] έχει μια κεφαλαιώδη σημασία, κυρίως επειδή συσκοτίζει στους δρώντες παράγοντες της παραγωγής τις ταξικές τους σχέσεις μέσα στην οικονομική πάλη». Καίτοι «το “αποτέλεσμα απομόνωσης” [...] είναι ένα ειδικό για τον ΚΤΠ διαπτοίζει επίσης, με τρόπο *υπερπροσδιοριστικό*, τις τάξεις των μη κυρίαρχων τρόπων παραγωγής ενός κεφαλαιοκρατικού σχηματισμού, προστιθέμενο [...] στην απομόνωση που προσιδιάζει στους όρους της οικονομικής τους ζωής» (Πολιτική Εξουσία και Κοινωνικές Τάξεις)